

УДК 351:824:334.78:347

Л.Д. Оліфіренко, канд. техн. наук, доцент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ДЕРЖАВНА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР

У статті на основі проведеного аналізу корпоративного управління та динаміки корпоративних норм визначено загальні тенденції розвитку промислових корпорацій, які необхідно враховувати під час проведення державної інституціональної політики.

Ключові слова: корпорація, корпоративні структури, державна інституціональна політика.

В статье на основе проведенного анализа корпоративного управления и динамики корпоративных норм определены общие тенденции развития промышленных корпораций, которые необходимо учитывать при выработке государственной институциональной политики.

Ключевые слова: корпорация, корпоративные структуры, государственная институциональная политика.

On the basis of the analysis of corporate governance and the dynamics of corporate standards defined general tendencies of development and industrial corporations that must be considered in determining the state of institutional policy.

Key words: corporation, corporate structure, public institutional policy.

Постановка проблеми. Прямим наслідком недостатньо глибокого розуміння інституту держави є недосконалість інститутів державного регулювання економіки, управління державною власністю, соціального забезпечення, бюджетних відносин тощо. Похідні від недосконалості базових інститутів показово відбивається у відсутності або помилковості прийнятих норм в оподаткуванні, приватизації, антимонопольних діях. У цьому контексті все більшого значення набуває структура інституційного середовища, де значне місце посідає інститут корпорації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широкому колу питань функціонування корпоративного сектору присвячені наукові праці В. Гейця, Л. Головкової, А. Дегтяр, В. Євтушевського, М. Корецького, С. Румянцева, М. Радєвої, Л. Савчука, Л. Федулової, В. Тарасевича, А. Ткача та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на великий науковий інтерес фахівців до проблем державного регулювання, не вирішеними залишаються питання структуризації відносин у механізмі державного регулювання розвитку корпорацій як основи формування економічної політики; розширення уявлення про інституціональне середовище функціонування корпоративних структур стосовно об'єкта, принципів, методів і рівнів управління, характеру відносин, регламентуючих норм взаємодії структурних елементів, координації, характеру соціуму та поглядів на ефективність державного регулювання.

Метою статті є визначення тенденцій розвитку промислових корпорацій, які необхідно враховувати під час проведення державної інституціональної політики та складових механізму державного регулювання щодо норм, які регламентують їх діяльність у контексті удосконалення інституціональної бази розвитку корпорацій.

Виклад основного матеріалу. Становлення корпорацій в українській економіці та її корпоратизація приймають різні форми організації фінансово-виробничої діяльності [1] – асоціації, холдинги, концерни, корпорації, де останні є найбільш розповсюдженими (табл.).

Таблиця

Корпоративні норми у законодавстві України

Форма ГТ Параметри	Товариство з обмеженою відповідальністю	Товариство з додатковою відповідальністю	Повне товариство	Командитне товариство	Акціонерне товариство	
					публічне	приватне (закрите)
Нормативна база	- ЗУ «Про господарські товариства» ст. 50-64 - ЦКУ ст. 140-151 - ГКУ	- ЗУ «Про господарські товариства» ст. 4, 52-65 - ЦКУ ст. 140-151 - ГКУ	- ЗУ «Про господарські товариства» ст. 66-74 - ЦКУ ст. 119-132 - ГКУ	- ЗУ «Про господарські товариства» ст. 67-83 - ЦКУ ст. 133-139 - ГКУ	- ЗУ «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. - ЗУ «Про господарські товариства» ст. 24-49 - ЦКУ ст. 113-118, 152-162 - ГКУ ст. 63	
Учасники	Максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю може досягати 100 осіб	Максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю може досягати 10 осіб	Особа може бути учасником тільки одного повного товариства	Особа може бути повним учасником тільки в одному командитному товаристві. Повний учасник командитного товариства не може бути учасником повного товариства. Повний учасник командитного товариства не може бути вкладником цього самого товариства	Кількість учасників не обмежується	Максимальна кількість учасників може досягати 100 осіб
Статутний капітал	Не менше суми, еквівалентної одній мінімальній заробітній платі, діючій на момент створення товариства	Не менше суми, еквівалентної одній мінімальній заробітній платі, діючій на момент створення	Не обмежується	Сукупний розмір часток вкладників не обмежується	Не менше суми, еквівалентної 1250 мінімальних заробітних плат, діючій на момент створення товариства	
Відповідальність учасників	Учасники товариства несуть відповідальність у межах їх вкладів	Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного (складеного) капіталу, а при недостатності цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника. Граничний розмір відповідальності учасників передбачається в установчих документах	Всі учасники несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном	Разом з одним або більше учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном. Є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників) та які не беруть участі в діяльності товариства. Якщо у командитному товаристві беруть участь два або більше учасників з повною відповідальністю, вони несуть солідарну відповідальність за боргами товариства усім своїм майном, а вкладники – тільки у межах своїх вкладів	Акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків тільки в межах належних їм акцій	

Дослідники корпоративного сектору економіки відзначають двоїсту природу корпорації. З одного боку, корпорація – результат дії ринкових інститутів, що пов'язані з законами його функціонування, та характеризується сукупністю норм і принципів, які постійно тра-

нсформуються. З іншого боку, корпорація є інститутом, який самостійно виступає джерелом створення нових норм і правил, які змінюють загальну інституціональну сферу діяльності інших корпорацій, які вступають у взаємодію з інституціональним середовищем. Вони проявляються не тільки як “точки зростання”, що забезпечують добробут споживачів, а й являє собою “точки формування” нових інститутів. Відтак, державне регулювання розвитку корпорацій полягає у визначенні таких формалізованих норм і принципів функціонування, які могли б розвивати інституціональне середовище під їх впливом.

Аналіз корпоративного управління та динаміка корпоративних норм дозволяє визначити загальні тенденції становлення та розвитку корпорацій, що відбиваються у закономірностях науково-технічного прогресу, корпоративного менеджменту, світового господарства і мають універсальний характер. До таких закономірностей відносять: концентрацію капіталу; інтеграцію виробництва і капіталу, диверсифікацію та глобалізацію діяльності корпорацій. Всі ці форми інтеграції капіталу як на рівні національного ринку, так і на світовому є формою зниження трансакційних витрат щодо пошуку вигідних ринків сировини та збуту, а також залучення додаткових дешевих інвестицій. Сучасні інформаційні технології, використовуючи ринковий механізм конкуренції та цінового регулювання, дозволяють визначити більш ефективні форми об'єднання промислового та фінансового капіталу. Нові форми інтеграції в інституціональному середовищі вимагають на модернізації як ринкової структури, так і структури державного регулювання сучасними корпораціями альянсового принципу функціонування.

Трансформація господарської системи державного сектору на початку 90-х років ХХ ст. визначалось процесами корпоратизації та приватизації, супроводжувалось трансформацією виробничо-господарських та науково-виробничих об'єднань. У результаті приватизації утворювались нові комерційні, фінансові, виробничі структури. Впродовж останнього часу загострились питання інтеграції фінансів і виробничих активів на новій основі: створення конкурентоспроможного виробництва товарів і послуг, що потребують великих капіталовкладень.

Світова практика розвитку корпорацій вносить серйозні зміни у форми та способи досягнення цілей інтегрованими об'єднаннями щодо характеру їх взаємодії з державними органами управління, та трансформацією інституціональної політики держави. З'являються нові форми інтеграції – мережеві, кластерні, віртуальні, інтелектуальні та глобальні об'єднання. З цього приводу деякі вчені звертають увагу на зовсім протилежні тенденції – дезінтеграції, які притаманні “економіці знань” та “інформаційній економіці” і “характеризуються розвитком нової організації логіки, що співвідноситься з поточним процесом технічних змін, але не залежить від нього” [2]. Мова йде про створення корпоративних мереж – “сітезацію” економіки. Мережеві корпорації і структури (наприклад, бізнес-групи) намагаються пристосовуватись до змін і раціоналізувати організацію партнерської взаємодії у визначеному середовищі. Концепція мережевих структур закладає підвалини до спроб динамічної адаптації у швидкоплинному оточенні, основний сенс яких – надання послуги у будь-який момент і у будь-якому місці знаходження клієнта. Мережеві структури спираються на “підприємницький початок” у групі суб'єктів економіки для досягнення загальної мети партнерів, які вони не можуть реалізувати розрізно. Одним з основоположних принципів мережевої взаємодії є рівноправності у прийнятті рішень, незалежно від фінансового, чи будь-якого іншого внеску в загальну справу. Сіткові структури можуть необмежено розширюватись та скорочуватись. У науковій літературі визначають декілька типів структур: постачальників, виробників, споживачів, технологічної спеціалізації та корпорації та інші.

Ці тенденції розвитку корпорації слід враховувати при визначенні державної інституціональної політики, яка вбираючи визначальні впливові фактори інтеграційних про-

цесів, людського капіталу, інвестицій, інформаційних ресурсів та комунікацій, формує нові інституціональні норми і принципи функціонування економічних агентів.

Аналіз інституціональних перетворень форм власності попереднього періоду демонструє динамічні зміни корпоративних норм українського законодавства. Суттєві зміни відбуваються у податковому, фінансовому, банківському та інших галузях права, що забезпечують та регулюють діяльність корпорацій та демонструють позитивність щодо змін у загальному інституційному середовищі. Слід відзначити принциповий момент у формуванні державної інституціональної політики, який проявляється у тому, що зміни інституціональної сфери діяльності тягнуть за собою зміну інституціонального клімату, що у сукупності формує інституціональне середовище не однієї, а групи організацій – галузі (кластеру, або інтегрованої корпоративної структури).

Норми і принципи організації інституційної сфери діяльності корпорацій відображаються у динаміці функцій корпорацій, які вони виконують у суспільному поділі праці та які можуть бути покладені у державну інституціональну політику:

- виробнича – виготовлення товарів/надання послуг визначеної спеціалізації;
- маркетингова – задоволення потреб споживачів;
- ресурсна – формування попиту на всі види ресурсів і фактори виробництва;
- фінансово-інвестиційна – спрямування фінансових потоків, пов'язаних з кредитуванням, інвестуванням, акціонуванням;
- бюджетно-фінансова – поповнення бюджетних надходжень до місцевого, регіонального та державного бюджету;
- містоутворююча – участь у формуванні міської інфраструктури;
- соціальна – створення робочих місць, відтворення людського капіталу, стимулювання соціальних сфер: освіти, охорони здоров'я, культури, спорту тощо;
- інформаційна – вивчення явищ і процесів, які відбувалися у науково-технічній, ринковій, технологічній, управлінських сферах та перетворення їх у знання;
- освітня – отримання персоналом корпоративних знань і досвіду колективної роботи на ринку, який обслуговується фірмою;
- виховна – закріплення та створення нових принципів корпоративного управління;
- інноваційна – диференціація дифузій інновацій в інституціональній сфері діяльності корпорацій;
- інституціональна – генерація соціально-економічних інститутів, які ґрунтуються та розповсюджуються в інституціональному середовищі;
- консолідуюча – забезпечення єдності економічної системи шляхом раціоналізації міжсуб'єктних та міжгалузевих трансакцій у різних галузях економіки;
- стабілізаційна – забезпечення компенсаційного відшкодування через формажорні обставини на ринку.

Ефективність реалізації корпоративних функцій значною мірою залежить від якості інститутів, удосконалення яких є прерогативою держави: удосконалення податкової системи неминує потягне за собою модернізацію бюджетної, інноваційної та соціальної сфер діяльності.

Висновки про сучасний стан розвитку корпоративного сектору економіки України, які вкладені у наукових роботах [3, 4, 5, 6, 7, 8], поділяє і автор цієї роботи: сучасний розвиток корпоративної формою організації обумовлений способами залучення додаткового капіталу шляхом використання такого фінансового інструмента, як акція. Саме завдяки такому специфічному аспекту діяльності, як вартість акцій та дивідендна політика, формується особливий тип відносин, що розвиває й збагачує інституціональну основу процесів управління.

Формування та функції великих корпорацій хімічної промисловості стало типовим прикладом для аналізу інституціональних трансформацій, що здійснюються в межах економічних реформ в Україні. Корпоративні структури в хімічній промисловості виникли шляхом передачі пакетів акцій в установчий капітал головних корпорацій. Такий процес корпоратизації був характерним і для інших галузей економіки. Проте слід звернути увагу на те, що на відміну від світової тенденції щодо звільнення компаній від непрофільних видів діяльності та поглиблення спеціалізації, у вітчизняній економіці активно відбувається диверсифікація та створення багатогалузевих конгломератів, причини виникнення яких пояснюються невизначеністю інституціонального середовища щодо прав власності та негативною практикою контрактних відносин [9]. Тому розвиток великих компаній вимагає удосконалення методів та механізмів державного регулювання їх розвитку на інституціональній основі, де об'єктами модернізації виступають норми і принципи інституціональної сфери діяльності корпорацій, тобто залежно від галузі економіки. Наприклад, інститути державного оподаткування, конкуренції, охорони довкілля, банкрутства і т. д. по-різному будуть впливати на діяльність корпоративної структури різних сегментів економіки.

При виділенні різних типів економічних організацій більшість дослідників підтримують думку про те, що корпорація представляє базовий тип, на основі якого створюються всі інші, а саме холдинги, концерни, промислово-фінансові групи (ПФГ) і т. п. За своєю структурою концерни та ПФГ мають спільні риси. Це вертикально, або горизонтально інтегровані юридично самостійні об'єднання. Можуть об'єднуватись (чи не об'єднуватись) у єдиний холдинг, або бути пов'язаними в інший спосіб, наприклад, перехресного володіння акціями; мати у своїй структурі визначені кредитно-функціональні інститути.

Однак, системоутворюючою ланкою для створення концерну виступає промислова корпорація, де домінантою є промисловий капітал з жорсткою структурою управління та відсутністю однотипних конкуруючих фірм. А ПФГ базуються на фінансовому капіталі, система кредитно-фінансових інститутів у них відіграють домінуючу роль (табл.).

Інтегровані корпоративні структури (ІКС) – це групи юридично самостійних підприємств (організацій), які здійснюють спільну господарську діяльність на основі консолідації активів і/або договірних (контрактних) відносин для досягнення спільної мети. ІКС можуть мати дивізійну структуру, структуру холдингової компанії, промислово-фінансової групи, консорціуму, контрактної групи, транснаціональної корпорації. Всі ці організації мають корпоративну форму, яка є найбільш типовою для інтегрованих структур.

У ринковому середовищі завжди будуть існувати як приватні, так і державні фірми, так і ті, що державою підтримуються. Компанії, які підтримуються з боку держави, мають очевидні переваги:

- вирішення проблем функціонування за рахунок бюджетних асигнувань;
- створення умов, що підвищують бар'єри входження нових компаній на ринок;
- зменшення рівня оподаткування;
- контролювання цін та обсягів товарів/послуг на ринку.

Втручання держави у процеси розвитку компаній пов'язано з низькою ефективністю у питаннях перерозподілу ресурсів, боротьбі за них та зниженням рівня добробуту населення. Практика управління, спираючись на теоретичне обґрунтування так званих “відмов ринку”, вимагає вироблення відповідної державної політики, яка може бути корисною для “покращення” ринку, недосконалого через монопольний тиск. Методи, які найчастіше використовуються у державному регулюванні підтримки конкуренції на ринку, це методи встановлення цін та тарифів, дозволів та обсяги випуску суспільно необхідних благ. Однак таке втручання буде доцільним, якщо витрати на реалізації відповідної політики будуть менші, ніж результативність змін рівня добробуту.

Інституціональна концепція дозволяє встановити ролі і місце держави у питаннях підтримування конкуренції та забезпечення виконання основоположних формальних інститутів як у процесі формального контролю, так і легітимності до додержання інституціональних норм і правил.

Класична економічна теорія, нехтуючи фактором персональної зацікавленості підприємця, пропонує розглядати втручання держави та протидію монополії як один з засобів, що покращують добробут споживачів і діють тільки на їх користь. Проте сучасний досвід переконливо свідчить, що державна політика, яка протистояла монополям (спеціалізованим ринкам), дуже часто спрацьовувала проти інтересів споживачів. Невдале втручання у приватну економіку з метою компенсації “відмов ринку” призводило тільки до збагачення окремих груп за рахунок інших [10, с. 117].

Удосконалення положень інституціональної теорії державного регулювання приводить до зміни пріоритетів у бік інституціонального аналізу процесів [11] розвитку суб’єктів економіки, які насправді приймають регуляторні рішення. Джерелом і рушійною силою динаміки інституційних перетворень є саме приватні інтереси, а не суспільні, але на користь останніх. Реалізація складових державної інституціональної політики здійснюються через систему державних органів – законодавчої та виконавчої влади, функціональне наповнення яких дуже специфічне для кожної окремої галузі економіки. Однак суттєва різниця держави, яка відрізняє її від інших організацій, полягає у здатності першою ініціювати реформування та здійснювати координацію та контроль.

Висновки та пропозиції. Основу формування державної інституціональної політики складають численні фактори: фінансові (мається на увазі організація фінансових ринків та їх розвиток); техніко-технологічні (ринок технологій); організаційно-управлінські (система та структура управління), економічні (ефективність функціонування), які можуть бути закладені в механізм державного регулювання розвитку корпоративних структур. Як доводять численні дослідження з позицій інституціональної концепції, найважливіші передумови формування високоефективних корпорацій в умовах поглиблення інтеграції можна згрупувати у наступні:

- захист прав власності всіх суб’єктів, що водять у корпорацію;
- удосконалення контрактних відносин (ліквідації та ірраціонального обміну, своєчасної оплати тощо);
- розширення спектру якості товарної продукції, прийнятного балансу “ціна – якість” (підвищення конкурентоспроможності продукції);
- забезпечення прибутковості, конкурентоздатності та інвестиції привабливості корпорації;
- сприятлива дивідендна політика компаній (підвищення норм доходності на капітал для всіх учасників об’єднання);
- співпраця в єдиному інституціональному полі корпорації за всіма етапами життєвого циклу продукції;
- підвищення інноваційності у питаннях розвитку інститутів технологій виробництва та логістики;
- зростання комерціалізації господарської діяльності (розширення та поглиблення діяльності на фондовому ринку, збільшення капіталізації корпорації тощо);
- економічно обґрунтоване нормування та оплата праці (розширення можливостей професійного розвитку персоналу, збереження здоров’я працюючих, забезпечення екологічної та соціальної безпеки) щодо забезпечення відповідного рівня якості життя працюючих.

Таким чином, інституціональне перетворення в економіці ефективно може відбуватися тільки шляхом розвитку відповідних інститутів. Дієвість державної інституціона-

льної політики та її ефективність значною мірою буде залежати від наукового обґрунтування та супроводу, які містять аналіз та визначають напрям щодо типології питань у виробленні заходів, визначених автором на основі положень інституціональної теорії.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / М. Кастельс. – М.: ГУ-ВШЭ, 2000. – 608 с.
3. Радева М. М. Розвиток корпоративних підприємств в Україні: інституціональний підхід: монографія / М. М. Радева. – Запоріжжя: КПУ, 2010. – 336 с.
4. Малий І. Й. Держава і ринок: філософія взаємодії: монографія / І. Й. Малий, М. І. Диба, М. К. Галабурда; за заг. наук. ред. д-ра екон. наук, проф. І. Й. Малого. – К.: КНЕУ, 2005. – 358 с.
5. Якубовський М. Концептуальні основи стратегії розвитку промисловості України на період до 2017 р. / М. Якубовський, В. Новицький, Ю. Кіндзерський // Економіка України. – 2007. – № 11. – С. 4-20.
6. Голуб Н. Ю. Організаційно-економічний розвиток промислових корпорацій в умовах структурної трансформації: монографія / Н. Ю. Голуб. – Донецьк: ТОВ “Цифрова типографія”, 2010. – 188 с.
7. Сірко А. В. Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики / А. В. Сірко. – К.: Імекс, 2004. – 414 с.
8. Корпорация в системе общественного права: монография / Л. И. Дмитриченко, Т. С. Чунихина, Л. А. Дмитриченко, А. Н. Химченко. – Донецк: ООО “Східний видавничий дім”, 2010. – 184 с.
9. Шубін О. Хімічна промисловість України: економічні трансформації та перспективи: монографія / О. Шубін. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – 627 с.
10. Пелтерович В. М. Экономика теории реформ / В. М. Полтарович. – М.: Экономика, 2007. – 447 с.
11. Оліфіренко Л. Д. Державна політика формування конкурентних переваг у розвитку вітчизняної промисловості в умовах кризи / Л. Д. Оліфіренко // Економіка та держава. – 2009. – № 11. – С. 151-154.